

GAZİANTEP UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCESJournal homepage: <http://dergipark.org.tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk Dış Politikasına Dair Bir Değerlendirme:
Güvenlik Arayışından Güvenlik Sağlayan Küresel Oyunculuğa*An Evaluation of Turkish Foreign Policy on the 100th Anniversary of the Republic: From "Seeking for Security" to "Providing Security" as a Global Actor*Hüseyin BAĞCI^a Murat DEMİREL^{b*}^a Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-5351-3297^b Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-7134-8985

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 15 Eylül 2023

Kabul tarihi: 19 Ekim 2023

Anahtar Kelimeler:

Türk dış politikası,

Dış politika,

Diplomasi,

Güç dengesi siyaseti.

ÖZ

Geçen yüz yıl zarfında Türkiye, uluslararası sistemdeki aktörlerle tarihsel ilişkileri göz önüne alındığında kendi ulusal çıkarları doğrultusunda pragmatik etkileşim ağırları örebilen, uluslararası sistemin bağlamsal baskıları altında değişim getiren hamleler yapabilen, ilgili aktörlerle her konuda anlaşmasa da ilişki ağlarını iş birliğine yönelik şekilde sürdürme becerisine sahip, etkileşimlerini jeopolitik konununun bir gereği olarak dengede tutabilen bir aktör olarak gözükmektedir. Türk dış politikasının 100 yıllık seyrini neden-sonuç ilişkileriyle incelemenin güçlüğüne rağmen bu makale tarihsel süreci dikkate alarak Türk dış politikasının 2023 yılındaki portresini betimleyici bir alt yapı ile yeni bir çerçevede yorumlamaktadır. Cumhuriyet'in 100. yılında, dünyada jeopolitik kırılmaların yaşandığı bir dönemde, küresel bir oyuncu ve güvenlik sağlayan bir aktör olan Türkiye'nin bu kırılmaların en fazla etkilenen ve etkilenecek olan ülkelerden biri olduğu söylenebilir. Bu bağlam içerisinde, Türk dış politikasına dair dört temel özellikten söz edilebileceğini savunan makale, bu iddiayı ilgili veri, gözlem ve örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Bu argüman, Türkiye'nin diplomatik kapasite ve yeteneklerindeki gelişimin, uluslararası düzen içerisinde Türk dış politikasını etki sahasını da genişleterek daha etkili bir hâle getirme yöneliminde olduğu; Türkiye'nin, güç merkezleri olarak ifade edilebilecek Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Çin ve Rusya ile etkileşimde bulunma ve çıkarlarını denge politikasıyla sağlama eğiliminde olduğu; Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde güvenlik sağlayan bir aktör konumuna geldiği ve Türk dış politikasının son 100 yıllık tecrübesinin, Türkiye'yi uluslararası sistemde daha dirençli bir aktöre dönüştürebilecek unsurlar içerdiği şeklindedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: September 15, 2023

Accepted: October 19, 2023

Keywords:

Turkish foreign policy,

Foreign policy,

Diplomacy,

Balance of power politics.

ABSTRACT

Considering its historical relations with the actors in the international system over the last century, Türkiye has been able to build pragmatic interaction networks in line with its national interests, to conduct policies that bring change under the contextual pressures of the international system, to have the ability to maintain its networks of relations cooperatively even if it does not agree on every issue with the relevant actors, and manage to keep the essence of the balance of power in its interactions as a requirement of its geopolitical status. Despite the difficulty of examining the 100-year course of Turkish foreign policy with cause-effect relationships, this article by taking the historical process into consideration aims to interpret the portrait of Turkish foreign policy in 2023 in a new framework with a descriptive infrastructure. In the 100th anniversary of the Republic, at a time when geopolitical ruptures are taking place in the world, it can be said that Türkiye, as a global player and a security-providing actor, is one of the countries that has been affected by these breaking points mostly. This article which argues for four basic features that could be attached to Turkish foreign policy, tries to explain this claim with relevant data, observations, and examples. This argument includes the following points: the development of Türkiye's diplomatic capacity and capabilities tends to make Turkish foreign policy more effective by expanding its sphere of influence within the international order; Türkiye interacts with the United States (USA), European Union (EU), China and Russia, which can be described as centers of power and tends to ensure its interests with a balance of power policy; Türkiye has become a security-providing actor within the international system, and finally the experience of the last 100 years of Turkish foreign policy contains elements that could transform Türkiye into a more resilient actor within the international system.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: murat.demirel@nevsehir.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The Republic of Türkiye, as the successor of the Ottoman Empire, took its place in the international system as a sovereign and independent state after the victory of the National Independence War and tried to repair the material and moral damages of a two-hundred-year regression and the subsequent collapse while making investments to become a competitive actor in the modern states system. In the first years of the Republic, the basic character of Turkish foreign policy was undoubtedly built on protecting the achieved sovereignty and independence from all kinds of dangers. In this context, Turkish governments under the leadership of Atatürk have tried to strengthen the effective and respected presence of the newly established Turkish state in the international system by making reforms. In the early period of the Republic, the Ankara government primarily has tried to strengthen the elements of stability within the country through economic, political, and cultural initiatives, while being a constructive part of the existing international order by acting together with the international community. In line with this policy, it has tried to establish security circles around itself in cooperation with its neighbours and to contribute for providing international security and the stability of the international system by interacting with regional and global actors.

Considering its historical relations with the actors in the international system over the last century, Türkiye seems to build pragmatic networks of interaction in line with its national interests, conducts policies that bring change under the contextual pressures of the international system, seeks to maintain its relations cooperatively even if it does not agree on every issue with the relevant actors, and manages to keep the essence of the balance of power as a requirement of its geostrategic position. Although examining the 100-year course of Turkish foreign policy with cause-effect relationships is beyond the limits of this study, this article aims to interpret the portrait of Turkish foreign policy in 2023 in a new framework with a descriptive infrastructure. This article which argues for four basic features that could be attached to Turkish foreign policy in the 100th anniversary of the Republic, tries to explain this claim with relevant data, observations, and examples. This argument includes the following elements: the development of Türkiye's diplomatic capacity and capabilities tends to make Turkish foreign policy more effective by expanding its sphere of influence within the international order; Türkiye interacts with the United States (USA), European Union (EU), China and Russia, which can be described as power-centers and tends to ensure its interests with a balance of power policy; Türkiye has become a security-providing actor within the international system, and finally the experience of the last 100 years of Turkish foreign policy contains elements that could transform Türkiye into a more resilient actor within the international system.

In the 100th anniversary of the Republic, Turkish foreign policy continues to be shaped by domestic changes, and by the changes occurred in the interacting actors, and also by the nature of the international system. It seems that opportunities and challenges both will be likely to intertwine in the coming decades such as the case experienced in the century-long trajectory. Uncertainties in the international system, the tendencies of current power centers, the power shift from West to East, diversification of threats, and their multi-dimensional effects push all actors to cooperate within certain frameworks for the stability of the international order. Under this equation, Türkiye seems to have become inevitable for the other actors, and vice versa as well. Therefore, Türkiye's Western-anchored positioning does not prevent it from partnering with non-Western actors, but on the contrary, it paves the way for Turkish foreign policy to locate itself in a more central position within the international system along with certain competencies that can minimize current crises and frictions. In this sense Türkiye, with its increasing diplomatic capacities and capability of conducting balance of power policies, and as a resilient, and security-providing actor seems to act for the stability of the international order with 100 years of experience. In the 21st century, at a time when geopolitical ruptures are taking place in the world politics, it can be said that Türkiye, as a global player and a security-providing actor, is one of the countries that has been affected by these turbulences mostly. Therefore, it seems inevitable for Turkish foreign policy to seek new strategies by considering the change in geopolitics, regional and global developments, and the possible challenges of the future.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Millî Mücadele'nin kazanılmasıyla egemen ve bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemdeki yerini alırken bir yandan 200 yıllık bir gerilemenin ve akabindeki çöküşün maddi ve manevi hasarlarını onarmaya çalışmış, bir yandan da çağdaş devletler sisteminde rekabetçi bir yapıya kavuşmak için gayret sarf etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, hiç kuşkusuz Türk dış politikasının temel karakteri, elde edilen egemenlik ve bağımsızlığı her türlü tehlikeden korumak üzerine inşa edilmiştir. Bu kapsamda Atatürk'ün önderliğindeki Türk hükümetleri reformlar yapmak suretiyle yeni kurulmuş Türk devletinin uluslararası sistemdeki etkin ve saygın varlığını perçinlemeye gayret etmiştir. Cumhuriyet'in erken döneminde Ankara hükümeti, öncelikli olarak ekonomik, siyasal, kültürel atılımlarla içerideki istikrar unsurlarını kuvvetlendirmeye çalışmış, bir yandan da uluslararası toplumla birlikte hareket ederek var olan uluslararası düzenin yapıcı bir parçası olmayı sürdürmüştür. Bu politika istikametinde, komşularıyla iş birliği içerisinde etrafında güvenlik halkaları tesis etmeye, bölgesel ve küresel aktörlerle etkileşime girerek uluslararası güvenliğin ve uluslararası sistemin istikrarının temini için katkı sunmaya çalışmıştır.

Bu makale, erken Cumhuriyet döneminde “güvenlik arayışı içindeki” bir aktör durumundayken günümüzde “güvenlik sağlayan”, güç merkezi olma yolunda potansiyel ortaya koyan, bölgesel bir güç ve küresel bir oyuncu olarak nitelendirilebilecek Türkiye'nin mevcut dış politikasına dair dört temel özelliği ortaya koymayı hedeflemektedir. Hiç kuşkusuz bir aktörün uluslararası sistem içerisindeki konumlanmasına dair yapılacak bir analiz, aktörün kendi içerisindeki değişimlere, aktörün etkileşime girmiş olduğu diğer aktörlerdeki değişimlere ve uluslararası sistemin bağlamına dayanır. Bu noktada geçen 100 sene zarfında hem Türkiye ve etkileşim halinde olduğu diğer aktörler, hem de uluslararası sistemin doğası ve işleyişi değişmiştir. Değişen şartlar altında Türk dış politikasının yüksek ya da büyük (grand) stratejisinin ne olduğu, olacağı ya da olması gerektiğine dair tartışmalar sürmektedir (Detaylı bilgi için bkz. Aktürk (Ed.), 2020; Yükselen, 2020; Yeşiltaş ve Pirinççi, 2020; Karaosmanoğlu ve Aydın, 2020). Tüm bu tartışmalara da katkı sunabilecek bir çerçevede bu makale, Türk dış politikasının 100 yıllık seyrini neden-sonuç ilişkileriyle incelemenin güçlüğünü göz önüne alarak Türk dış politikasının 2023 yılındaki portresini betimleyici bir alt yapı ile yeni bir çerçevede yorumlamaktadır. Cumhuriyet'in 100. yılında Türk dış politikasına dair dört temel özellikten söz edilebileceğini savunan makale, bu iddiayı ilgili veri, gözlem ve örneklerle açıklamaya çalışmıştır.

Bu unsurlar, Türkiye'nin diplomatik kapasite ve yeteneklerindeki gelişimin, uluslararası düzen içerisinde Türk dış politikasını etki sahasını da genişleterek daha etkili bir hâle getirme eğiliminde olduğu; Türkiye'nin, güç merkezleri olarak ifade edilebilecek Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Çin ve Rusya ile etkileşime giren ve çıkarlarını denge politikasıyla sağlama eğiliminde olduğu; Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde güvenlik tüketen değil, güvenlik sağlayan bir aktör konumunda olduğu ve Türk dış politikasının son 100 yıllık tecrübesinin, Türkiye'yi uluslararası sistemde daha dirençli bir aktöre dönüştürebilecek öğeler içerdiği şeklindedir. Bu çerçevede makale öncelikli olarak ilgili argümanlara dair alt başlıklarda değerlendirmelerde bulunmuş, makalenin sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları eşliğinde genel bir çözümleme yapmıştır.

Diplomatik Kapasite ve Yeteneklerdeki Gelişim

Diplomasi en klasik anlamda devletlerarasında ilişkileri barışçıl yollara yürütme sanatı olarak görülebilir ve bu işi yürüten profesyonellere de diplomat denir. Diplomasi bir vücudun damarları gibi uluslararası toplumun işleme için hayati önem taşır ve tüm etkileşimler bu

kanalların vasıtasıyla gerçekleşir (bkz. Demirel, 2017, s. 68-70). O yüzden diplomatik ağın genişliği ve diplomatik temas yoğunluğunun derecesi ve kalitesi devletlerin uluslararası sistemdeki etkinliği açısından önem arz eder niteliktedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde geçtiğimiz 100 yıl içerisinde Türk diplomasisinin kapasite ve yeteneklerinde ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Küreselleşme sürecinde etkileşim süreçlerinin yoğunlaşması, dış dünyaya kapalı ülkelerin açılım politikaları, bağımsızlık süreçleriyle artan oranda yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması ve etkileşim ağına dâhil olmaları hiç kuşkusuz tüm aktörlerin daha geniş coğrafyalarda ilişki ağları kurmalarının ve yönetmelerinin kapısını aralamıştır. Bu süreçte Türkiye, uluslararası sistemde daha geniş bir coğrafyada etki sahasına sahip olmuş ve daha derinlemesine etkileşime girebilen bir aktör hâline gelmiştir. Türkiye'nin diplomatik kapasite ve yeteneklerindeki bu gelişim, uluslararası düzen içerisinde Türk dış politikasını, manevra sahasını da genişleterek daha etkili bir hale getirme eğilimindedir.

Cumhuriyet'in ilk 100 yılında Türk diplomatik temsilcilerinin sayısında ciddi oranda artış gözlemlenmiştir. Bilal N. Şimşir'e (2006) göre 1950 yılına kadar geçen sürede Türk diplomatik temsilciliklerinin ulaştığı sayı 37'dir. Dışişleri Bakanlığının resmi internet sitesinde yer alan verilere göre ise dış temsilcilik sayısı 1924 yılında 39 iken 2002 yılında 163 olmuş, 100. yıla yaklaşırken de 250'nin üzerine çıkmıştır. 2019 verilerine göre de merkezde ve dış teşkilatında 1775 diplomatik kariyer memuru olmak üzere bakanlığın 6692 personelinin bulunduğu not edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-f). Avustralyalı düşünce kuruluşu Lowy Enstitüsünün kıyaslamalı değerlendirmesinde Türkiye, 2021 yılı verilerine göre sırasıyla Çin, ABD, Fransa ve Japonya'dan sonra dünyanın en çok temsilciliğe sahip beşinci ülkesi konumundadır (Lowy Institute, t.y.).

Bu alt yapısıyla Türk diplomasisinin mevcut kapasite ve yeteneklerini bölgesel ve küresel istikrarı sağlamak adına iş birliğine dönüştürme eğiliminde olduğu, bu yolda kurumsallaşmalara katkı sunduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin öncü olduğu çeşitli uluslararası örgütler ve platformlar uluslararası istikrara destek sunar niteliktedir. Örneğin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın Türkiye'nin öncülüğünde kurulması, bölgesel ve uluslararası güvenlik ve istikrarın temini bakımından katkı sunan süreçler olarak öne çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının hemen ardından 1992'de Türkiye'nin öncülüğünde kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİ) daimi sekreteryası 1994'te İstanbul'da oluşturulmuştur. Bu uluslararası örgüt, 13 üye ülkesiyle temelinde ekonomik ilişkileri geliştirerek Karadeniz havzasında barış, istikrar ve refahı sağlamayı hedeflemektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-b). Diğer yandan Türkiye'nin girişimleriyle ilki 1992'de Ankara'da başlatılan "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi" toplantıları, geliştirilerek 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile "Türk Keneşi" ya da "Türk Konseyi" olarak anılacak merkezi İstanbul'da olan "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi"ne dönüşmüştür (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması, 2009). "Türk dünyasında karşılıklı güven ortamının pekiştirilmesi, siyasi dayanışmanın güçlendirilmesi, ekonomik ve teknik işbirliği imkânlarına ivme kazandırılması, beşeri ilişkilerin sağlıklı yapılara kavuşturulması ve Türk dünyasının tarihi ve kültürel birikimlerinin en geniş şekilde kayıt altına alınması" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-e) hedefleriyle çalışmalarına devam eden Konsey, 2021 yılında Ankara'da gerçekleşen zirve ile "Türk Devletleri Teşkilatı" (TDT) adını almış olup İstanbul'da merkezi bulunan bir uluslararası örgüte dönüşmüştür. Günümüzde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye örgüte üyedir ve Macaristan, Türkmenistan ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) gözlemci statüsündedir. 2022 yılında TDT Genel Sekreteri Baghdad Amreyev, örgütün

politikalarına değinirken Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ı, Suriye'deki Barış Pınarı Harekâtı'nda da Türkiye'ye destek verildiğinin altını çizmiştir (Amreyev, 2022). Türkiye'nin öncüsü olduğu söylenebilecek bu kuruluşların bölgesel ve küresel krizlerde daha aktif bir rol oynama hedefinde olduğu söylenebilir.

Diğer yandan, bölgesel ve küresel krizlerin çözümü ve uluslararası politikada önem arz eden konuların gündeme getirilmesinde Türkiye'nin öncülük ettiği platform ve konferanslar, Türk dış politikasının güçlü bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu faaliyetlere 2012'de İstanbul'da gerçekleşen "Suriye Halkının Dostları Grubu Konferansları" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-d), 2011 yılında İstanbul Sözleşmesi olarak bilenen "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi"nin İstanbul'da imzaya açılması (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-c), Somali'nin istikrarı için toplanan 2012 İstanbul Somali Konferansları (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-ç), 185 ülkeden devlet ve hükümet başkanının katıldığı 2016 Dünya İnsani Zirvesi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-a), Afganistan'ın istikrarı için organize edilen 2011 "Asya'nın Kalbi- İstanbul Süreci"(Heart of Asia, t.y.) gibi girişimler örnek olarak verilebilir. Bunların yanında Suriye Krizinde belirleyici olan Astana-Soçi süreçlerini yürütmesi, ya da 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşında taraflar arasında diyalog sağlaması ve uluslararası gıda güvenliği için önem arz eden Tahıl Anlaşması'nın İstanbul'da imzalanması Türk diplomasisinin çeşitli coğrafyalardaki etkisini derinleştiren örneklerdendir (BBCNEWS Türkçe, 2022).

Diğer bir diplomatik girişim ise "Antalya Diplomasi Forumu (ADF)" olarak gözükmektedir. Bu forum "uzmanlar ve karar vericilerin önemli küresel ve bölgesel sınamaları ele aldıkları ve entelektüel fikir alışverişinde buldukları bir 'Birleşmiş Zihinler' platformuna" dönüşmeyi hedeflemektedir. Forumun 2022 yılında gerçekleşen ikinci etkinliğinde "17 devlet ve hükümet başkanı, 80 bakan ve 40 uluslararası teşkilat üst düzey temsilcisi, üç Liderler Paneli, 27 panel oturumu, altı 'Teketek Söyleşi' (ADFTalk), üç 'Yuvarlak Masa Toplantısı' (ADFRound) ve üç yan etkinlik yer aldı. ADF, kırk iki farklı oturumda, farklı görüş ve fikirleri, verimli ve yapıcı şekilde paylaşan 220 konuşmacıyı bir araya getirdi. ADF vesilesiyle, katılımcı heyetler arasında 212 ikili görüşme gerçekleştirildi". Ayrıca aynı yıl ADF, "Rusya ve Ukrayna Dışişleri Bakanları arasında, Ukrayna krizinin başlangıcından bu yana barışa yönelik umut vadeden ilk üst düzey temasa ev sahipliği yaptı". Bu kapsamda değerlendirildiğinde ADF, hem bölgesel ve küresel istikrara katkı sunabilecek, hem de etkileşimlerin Türk dış politikası hedefleri doğrultusunda yoğunlaşmasına hizmet edebilecek nitelikte gözükmektedir (bkz. Antalya Diplomacy Forum, t.y.; Ahmed, 2022).

Yürütülen girişimlerin yanı sıra kurumsal kapasitelerde de bir dönüşüm söz konusudur. Dışişleri Bakanlığının organizasyon şemasında yer alan alt departmanların bazılarının görev alanlarının genişletilerek uluslararası etkiyi artırdığı gözlemlenmektedir. Bu hususta öne çıkan yapılardan bir tanesi Dışişleri Bakanlığının kendi meslek memurlarının eğitimlerini gerçekleştiren "Diplomasi Akademisi Başkanlığı"dır. Bu başkanlık, yabancı ülkelerden kariyer diplomatlarına da eğitim programları sunmaktadır. Örneğin 2019 yılında 64 ülkeden gelen 64 genç diplomata eğitim vermiş ve Türkiye'yi tanımaları için kültür turu düzenlemiştir. Katılımcılar bu programda uluslararası politika ve ekonomik meseleler, dünya gündemindeki güncel gelişmeler, bölgesel gelişmeler, Türk ekonomisi, Türk dış politikası, Türk kültürü, mimarisi, müziği ve Türk dili hakkında, ayrıca diplomatik beceriler, müzakere teknikleri, topluluk önünde konuşma, liderlik ve çatışma çözümü gibi konularda eğitimler almışlardır (Diplomasi Akademisi, t.y.). Benzer şekilde yabancı diplomatlar için ikili ve çok taraflı eğitim programları da sürmektedir. Örneğin 2021 yılında Sri Lanka, Togo, Somali, Ruanda, Gabon, Sierra Leon, Namibya, Ekvator, Libya diplomatlarına bu kapsamda eğitimler verildiği görülmektedir (Diplomasi Akademisi, t.y., s. 19-25).

Tüm bu etkin girişimler kapsamında yürütülen Türk dış politikası zaman içerisinde aşama aşama etki alanını genişletmiş gözükmektedir. Türkiye, özellikle Soğuk Savaşın sona ermesiyle hem yeni bağımsızlığını kazanan devletlerle diyaloga girmiş, hem de çift kutuplu dünya sisteminin sınırlandırdığı ilişki ağlarını yaygınlaştırmıştır. AB'nin 1997'deki Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin aday ülkeler arasında sayılmaması, Türk dış politikasında var olan genişleme eğilimlerini tetikleyerek Afrika ve Latin Amerika'ya özel açılımlar planlamasına zemin hazırlamıştır (Afrika açılımı için bkz. Hazar, 2020, s. 337-428; Hazar, 2016). Geline nokta, genişleyen diplomatik ve ticari ağı ile 360 derecelik bir açıyla yürütülmeye çalışılan Türk dış politikası, dünya coğrafyasının dört bir yanındaki devletlerle siyasal etkileşime giren bir niteliğe sahip olmuştur.

Bu çalışmanın kısıtları kapsamında, Türk dış politikasının etki alanını genişletmesi Afrika açılımı örneğiyle irdelenecektir. Türkiye, Afrika ülkelerindeki diplomatik varlığını istikrarlı bir şekilde geliştirmiş, bölgesel kuruluşlarla ilişkilerini artırmış, çeşitli ekonomik stratejiler benimsemiş ve ikili ve çok taraflı platformlarla siyasi ilişkilerini ileriye taşımaya gayret etmiştir. Türk hükümetleri, sivil toplum kuruluşlarının artan katılımıyla Afrika'ya yardım sağlamış, daha fazla Türk yatırımcısı faaliyette bulunmuştur. Türk iş çevreleri ve siviller bu kapsamda artan oranda insani ve ticari faaliyet göstererek Türkiye'nin Afrika'daki mevcudiyetini kuvvetlendirmiştir (bkz. Eyrice Tepeciklioğlu, 2017, s. 32-33; Turhan, 2021). “Türkiye, Afrika ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla özellikle eğitim, insani yardım ve kültürel işbirliği alanlarında TİKA, Kızılay, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), YTB, Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı, Türk Hava Yolları, Anadolu Ajansı ve TRT World gibi kuruluşlar aracılığıyla yumuşak güç unsurlarını oldukça etkili bir şekilde kullanmaktadır.” (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019, s.7)

Türkiye aynı zamanda, bölgedeki barış ve istikrara katkı sunmak amacıyla Afrika'daki askerî mevcudiyetini artırmıştır. Bu kapsamda 2017'de, yurtdışındaki en büyük askerî üssünü Somali'nin başkenti Mogadişu'da açmış, Sudan'ın Savakin isimli adasını Türkiye'ye tahsis etmesiyle buraya askerî üs kurmayı planlamıştır. Ayrıca Türkiye, MINUSMA (Mali), MONUSCO (Demokratik Kongo Cumhuriyeti), UNAMID (Darfur), UNMISS (Güney Sudan) ve UNSOM (Somali) gibi misyonlarla BM'nin barış güçlerine de katkı sunmaktadır (Eyrice Tepeciklioğlu, 2019, s.1). Türkiye ayrıca, Afrika Birliği'ne 2005 yılında gözlemci üye, 2008 yılında da stratejik ortak olmuştur (Aktaş, 2023).

Sonuç olarak Afrika'ya yönelik özel bir açılım sağlayan Türkiye 360 derecelik dış politikasını etkin bir şekilde Afrika'da da sürdürmektedir. Türkiye, 55 ülkenin yer aldığı Afrika'da ticaret hacmini 50 milyar doların üstüne taşımış, 50 civarındaki Afrika ülkesiyle etkileşimde kalarak Türk savunma sanayiinin insansız hava araçları başta olmak üzere ihracatını bu kıtada artırmıştır (Palabıyık, 2022; Bayram, 2021, s. 13).

Afrika, Türk dış politikasında özel önem verilen bir coğrafya olmuştur. Türkiye de, Afrika'da yükselen bir güç olarak görülmektedir. Afrika örneği, Türk dış politikasında müstesna bir yer teşkil etmektedir. Çünkü planlı bir açılımla farklı sektörlerde kurumsallaşmış etkileşimler inşa edilmiştir ve 25 yıl gibi bir sürede büyük bir açığı kapatıp askerî, ekonomik ve kültürel anlamda Türkiye'nin mevcudiyeti büyük bir kıta coğrafyasında mobilize edilmiştir (Detaylı bir Analiz için bkz. Tepeciklioğlu ve Tepeciklioğlu, 2021; Tepeciklioğlu, 2023). Bu açıdan değerlendirildiğinde Afrika açılımı, Türk dış politikasının araçlarının Afrika'da olduğu gibi dünyanın başka coğrafyalarında da kullanılması halinde önemli bir kapasite ve yeterlilik ortaya koyabileceğini işaret etmektedir.

Türkiye, dış politikasında manevra sahasını genişlettiği bir süreç yaşamaktadır ve bu dönemde yeni bir yön arayışından çok 360 derecelik bir açıyla tüm yönlerden gelen fırsatları

değerlendirme arayışındadır. Türkiye, diplomatik etkinliğini ve yumuşak güç unsurlarını dünyanın farklı bölgelerine taşıırken askerî ve siyasi ilişkileriyle yeni ilişki ağları kurgulayarak etkisini artırma eğilimindedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türk diplomasisinin kurumsal kapasitelerinin artışı Türkiye'ye hem daha geniş bir coğrafyada etkili olabilecek araçlar kazandırmış hem de bölgesel ve küresel krizlerde, uluslararası politikayı ilgilendiren temel meselelerde daha derinlemesine etki edip sonuç getirebilecek bir alt yapı sağlamış gözükmektedir. Diplomatik kabiliyet ve girişimleri içeren bu alt yapı, son 100 yılda küresel bir oyuncu haline gelen Türkiye'nin dış politikasındaki önemli özelliklerinden bir tanesi olarak gözükmektedir.

Türk Dış Politikasının Güç Merkezleriyle Olan Etkileşimleri

Uluslararası sistemi işleten temel mekanizmalardan bir tanesi belki de en önemlisi güçler dengesidir. Bull'a göre uluslararası hukuku bile işleten güçler dengesidir. Bu kurum, bir aktörün tüm sisteme hâkim olmasını engelleyerek uluslararası düzenin istikrarına da katkı sunar. Bull'a göre güçler dengesini işleten asli aktörler büyük güçlerdir. Büyük güçler yönetimi olarak adlandırdığı kurum, güçler dengesini işleterek uluslararası ilişkilerin akışına da temel bir yön tayin eder. Diğer bir ifadeyle nehrin akış yönünü ve debisini ayarlayan sistemdeki büyük güçlerdir (bkz. Bull, 2012, s. 97-121, 194-222; Demirel, 2017, s. 62-64, 73-76). Bu açıdan değerlendirildiğinde günümüzde de orta ölçekli güçler (*middle powers*) olarak adlandırılan Türkiye, Brezilya, Hindistan gibi ülkeler uluslararası düzenin şekillenmesinde önemli rol oynasa da, genel akışı tayin eden güç merkezleri ABD, AB, Çin ve Rusya olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede uluslararası sistemin işleyişine yön veren bu güçlerle Türkiye'nin ilişkileri, Türk dış politikasının uluslararası politikadaki konumlanmasını değerlendirmek açısından önem arz etmektedir. Genel bir ifadeyle Türkiye, güç merkezleri olarak ifade edilebilecek ABD, AB, Çin ve Rusya ile etkileşime giren ve çıkarlarını denge politikasıyla sağlama eğilimindeki bir ülke olarak değerlendirilebilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yükselen Sovyetler Birliği tehdidine karşı Batılı ülkeler ile Türkiye'nin yolları örtüşmüş, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik yayılcı isteklerinin ortaya çıkması bu ilişkiyi güçlendirmiştir. 1945 yılında SSCB Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Mihayloviç Molotov ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper arasındaki diyalogda geçen hususlar Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına yönelik direkt bir tehdit oluşturmuştur (bkz. Oran, 1999, s.472-474). "Stalin'in 1945'te, Türkiye'nin Kars ve Ardahan illerinin Sovyetler Birliği'ne bırakılmasını ve Boğazların ortak savunulması yönündeki istekleri, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarafsızlık siyaseti takip etmesinin hayalci bir yaklaşım olacağı gerçeğini ortaya koydu"(Bağcı, 2019, s. 225-226). Bu gelişme, Türkiye ile transatlantik bağların güçlenmesi için zemin hazırlamış, Soğuk Savaşın başlangıcı olarak nitelendirilebilecek 1947 yılındaki Truman Doktrininin Yunanistan'la birlikte Türkiye'ye verdiği askerî destek (bkz. Bağcı, 2019, s. 20-27) güvenlik temelli bu ilişki ağının günümüze uzanan bağlarının yapısal başlangıcını oluşturmuştur.

Sovyetler Birliği'nin Sovyet modelinde totaliter rejimler kurması, Batı Avrupa'ya karşı ciddi bir konvansiyonel askerî gücü barındırması, Türkiye'den ilgili talepleri, Balkanlar üzerindeki yoğun baskısı gibi nedenler ile şekillenen sürecin, 1948 yılında Berlin'in Sovyetler tarafından işgali ve Sovyet yanlısı bir yönetimin Çekoslovakya'da rejimi eline geçirmesiyle tetiklenmesi NATO'nun kurulmasında önde gelen faktörler olmuştur (bkz. Karaosmanoğlu, 2012, s.5-6; Bağcı, 2019, s. 28-31). Türkiye ilk aşamadan itibaren, kendi güvenliğini NATO'nun üyesi olarak garanti altına almak istemiş, bu üyelik talebi ancak Kore Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bağlamda 1952 yılında karşılanmıştır (bkz. Bağcı, 2019, s. 35-69).

Bakıldığında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinin perçinlenmesindeki kurumsal yapı harcı Sovyet tehdidine karşı kurulmuş NATO olmuştur (Ayrıca bkz. Karaosmanoğlu, 1983).

Türk Amerikan ilişkileri günümüze değin her ne kadar dalgalı bir seyir izlese de

Türkiye, hem Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi kriz bölgelerine en yakın NATO üyesi olması hem de dünyanın en zengin enerji yataklarına komşu bir bölgede yer alması nedenleriyle Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu düzende ve 1990 sonrası, önce tek kutuplu ve günümüzde çok-kutuplu denilebilecek süreçte, ABD ve Batı için jeopolitik anlamda önemli bir ülke olmuştur (Demir ve Eminoğlu, 2019, s. III).

Türkiye açısından da NATO, Avrupa-Atlantik güvenlik ve istikrarının en önemli unsuru olmuştur (Bağcı, 2004, s.941). Diğer yandan her ne kadar iki farklı aktör olsalar da Türkiye'nin ABD ile ilişkisi ile AB ile ilişkisi arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yakınlığı güvenlik temelli işbirliğini ABD merkezli yürütse de 1963 yılında Ankara Anlaşması ile başlayan AB yolculuğu da tamamlayıcı nitelikte olmuş ve transatlantik ilişkilerde Türkiye, önemli bir müttefik haline dönüşmüştür. Türkiye için NATO, kendi güvenlik politikasının temelini teşkil etmiştir. Çünkü NATO Batı bloğundaki dahili problemleri çözenin ötesinde Avrupa dışındaki çatışma ve krizlere de müdahale yetisindedir. Bu kapsamda Türkiye; AB'yi değil, NATO'yu Avrupa'da başat bir güvenlik aktörü olarak görmüştür (Kühnhardt, 1999, s. 234).

Türkiye; demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olarak NATO ve Avrupa Konseyi gibi Batının ortak değerlerini temsil eden kurumlara üye olan; tarihsel olarak bir Avrupa gücü olmanın mirasını taşıyan, Avrupa devletler toplumunun bir parçasıdır. Bu tarihsel ve düşünsel ortaklık Türkiye'nin AB üyeliğini teşvik eden bir faktör olarak gözükmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin AB üyelik süreci de 1963'den beri süregelen *sui generis* bir gidişatı yansıtmaktadır. Türkiye'nin 1959'daki başvurusunu müteakip 1963'te imzalanan ve 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşmasından itibaren Türkiye-AB ilişkileri süreklilik arz eden, ancak inişli çıkışlı bir seyre sahip olmuştur. Gümrük Birliği'ne ilişkin kuralları içeren Katma Protokol'ün 1970'de imzalanması ve 1973'te yürürlüğe girmesiyle Gümrük Birliğine giriş için 22 yıllık bir "geçiş dönemi" başlamıştır. 1980 darbesi süreci Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri fiilen akamete uğratmıştır. 1987 yılında, Türkiye zamanın Avrupa Topluluğuna tam üyelik için başvurusunu yapmış, bu başvuruya ilişkin görüş 1989 yılında Türkiye'nin Topluluğa katılmaya ehil olmakla birlikte yeni üye kabul edilemeyeceği şeklinde ortaya konarak sonuçsuz kalmıştır. 1995 yılı sonunda Ankara Anlaşması gereğince Türkiye'nin AB ile bütünleşme sürecindeki 22 yıllık geçiş süreci sona ermiş ve 1 Ocak 1996 yılında Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği tesis edilmiştir. Bu süreci takiben 1997 Lüksemburg Zirvesinde Türkiye'nin aday ülkeler arasında sayılmaması ilişkilerde olumsuz bir gidişata neden olmuş ve Türkiye'nin AB ile ilişkilerini askıya almasıyla sonuçlanmıştır. Bu vakadan sonra, ilişkilerin olumluya dönmesi 1999 Helsinki Zirvesiyle olmuştur. Bu zirvede Türkiye'ye resmi olarak adaylık statüsü verilmiştir. 2004 yılında Brüksel'de gerçekleşen AB Konseyinde Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yeterince karşıladığı teyit edilerek katılım müzakerelerinin 2005 yılında başlaması yönünde karar alınmıştır. 2005 yılında başlayan ve bugün de AB'ye tam üyelik için devam eden müzakereler Türkiye-AB ilişkilerinin temel dinamiğini teşkil etmiştir (bkz. Avrupa Birliği Başkanlığı, 2023).

AB içerisinde geliştirilen Ortak Güvenlik ve Dış Politika süreçlerinde Türkiye'nin nasıl konumlanacağı tartışmalara neden olmuş ve Türkiye'yi tatmin etmeyen AB politikaları Türk dış politikasındaki sorunlu bir alanı teşkil etmiştir. Avrupa'nın kendi arka bahçesi olarak nitelendirdiği Balkanlar'da, önce Bosna ardından Kosova'da çözüm üretmemesi ve ABD dahil olana kadar Bosna'da, NATO dahil olana kadar Kosova'da en azından silahların sustuğu bir negatif barışın sağlanamadığı gözlemlenmiştir. Bu gerçekler Türkiye'nin ABD ve NATO ile

olan bağlarının önemini ve transatlantik iş birliği olmadan Avrupa’da istikrarın kolayca tesis edilemeyeceğini göstermiştir. Aslında aynı dönemde, Fransa ve Birleşik Krallık öncülüğünde 1998’de açıklanan Saint-Malo Deklarasyonu AB çerçevesi içinde Avrupa savunma kapasitelerinin geliştirilmesini, “gerektiğinde eyleme geçebilecek tarzda askerî güçle desteklenmiş ve özerk eylemler yapabilecek kapasiteye sahip” bir AB’nin planlamasını içeriyordu. “St. Malo deklarasyonunu önemli kılan şey, Atlantik ittifakı çerçevesi dışında, örneğin NATO olanakları kullanılmadan Avrupa askerî harekâtının yapılabilmesine açık kapı bırakması[ydı]” (Bağcı, 2004, s. 946).

Türkiye’nin Batı dünyası içerisindeki yapısal ve işlevsel konumlanması diğer aktörler ile bağlantılarını engeller nitelikte olmamıştır. Ancak ne Rusya ne de Çin, Batı ile perçinlenen çıkar ve değer odaklı iş birliğini ikame edebilecek nitelikte gözükmemektedir. Çin ve Rusya ile Türkiye’nin köklü ilişkileri bulunmaktadır. Cumhuriyet’in ilk döneminde Çin İmparatorluğu Ankara Hükümetini tanımış ve iki ülke arasında olumlu temaslar olmuştur (bkz. Fidan, s. 17-44). Ancak İkinci Dünya Savaşında ve sonrasındaki Soğuk Savaş döneminde zıt kutuplarda yer almak, Kore Savaşında karşı karşıya mücadele etmek gibi nedenlerle iki ülkenin ilişkilerinde kopukluk meydana gelmiştir. 1970’lerde Çin’de yaşanan açılımlar ve yumuşama döneminin sağladığı ortamla Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler yeniden canlanmaya başlamıştır. Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler 1971 yılında tesis edilmiştir (Detaylı bilgi için bkz. Seben, 2021). 1980’lerde dünyadaki liberal ekonomik alt yapıyla, Çin’in açık kapı politikasıyla aşama aşama açılması örtüşmüş, bu konjoktürde de Türkiye-Çin ilişkileri gelişebilecek bir ortam yakalamıştır. Soğuk Savaş sonrasında Çin’in Batı dünyasına özellikle ekonomik anlamda eklenmesi bu ilişkileri ivmelendirmiştir. Bugün için “Uygur Meselesi” Çin ile Türkiye arasındaki temel bir uzlaşmazlık noktası olsa da iki ülke arasındaki ilişkiler gelişme eğilimini sürdürmektedir.

ABD-Çin rekabetinin ivme kazanarak devam edeceğinin görüldüğü ve Çin’in 2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisi haline geleceği yönündeki öngörülerin (bkz. PWC Global, t.y.) gerçekleşmesinin kuvvetle muhtemel olduğu bu dönemde Türkiye, Çin ile de iş birliğini artırmaya gayret ettirmektedir. Türkiye, dış politika yapılanmasını uluslararası sistem içerisinde Çin’in ağırlığının artmasına ve “Kuşak Yol Projesi” girişimine daha uyumlu hale getirerek ulusal çıkarlarını sağlamaya çalışmaktadır. Türkiye’nin bu çerçevede Şangay İşbirliği Teşkilatına 2022 yılında gözlemci statüsü ile katılması ve işbirliğine yönelik mesajlar paylaşılması bu eğilimi doğrular niteliktedir (bkz. Güvenç, 2022).

Benzer bir seyir Rusya ile Türkiye arasında da mevcuttur. Millî Mücadele döneminden başlayarak Türk karar vericilerle Bolşevikler arasında iş birliği söz konusu olmuş, daha cumhuriyet kurulmadan Rus heyeti Ankara Hükümeti ile iş birliğine girmiş ve Ankara’da temsilcilik binasını 1920 yılında açmıştır (Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği, t.y.). Cumhuriyet’in ilk döneminde de sıcak ilişkiler tesis edilmiştir. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başladığında Türk dış politikasının bir temel politikası da Ruslarla gerginliğin tırmandırılmaması ve iş birliğinin sürmesi üzerine olmuştur. Bu çerçevede, İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 yılında imzalanan bağlaşmaya ek 2 numaralı protokolde “Türkiye’nin üstleneceği yükümlülüklerin Sovyetler ile silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesine neden olmayacağı” belirtilmiştir (Kırış, 2020).

Diğer yandan Rusya ile olan ilişkiler de anlaşmazlıkların ve uzlaşmaların birlikte seyrettiği bir mecra olarak gözükmektedir. Rusya ile tarihte birçok kez savaşan Osmanlı Devleti’nin mirası, Türkiye aleyhine 1945’teki yayımlanacak hevesindeki Sovyet politikaları, Rusya’nın her zaman Türkiye’ye yönelik riskler oluşturabilecek bir potansiyele sahip olduğu gerçeğini akla getirmektedir. Soğuk Savaş’ta Batı bloğunun karşısındaki Doğu bloğunun önderliğini üstlenen Sovyetler Birliğiyle ilişkiler kopuk olsa da 1962 Küba Füze Krizinden sonra ABD ile yaşanan

bunalımlarla birlikte yakınlaşma doğmuş, tarihsel süreç içerisinde bu döngü tekrar etmiştir. Benzer konjonktürlerde Türkiye ile ABD'nin arasındaki ilişkiler hasar gördükçe Türk-Rus ilişkileri ivme kazanmıştır.

Türk-Rus ilişkileri son 10 yılda inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik yayılcı politikası, diğer yandan yaşanan ikili krizler bu ilişkiyi zedelemiştir. Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakı ve 2022'de Ukrayna'yı işgal etmesi Türkiye tarafından kınanan meselelerdir ve Rusya ile iş birliğini kısıtlayan temel faktörlere dönüşmüştür. Diğer yandan 24 Kasım 2015'te Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının düşürülmesi, ardından 19 Aralık 2016'da Rusya Federasyonu'nun Büyükelçisi Andrey Karlov'un Ankara'da uğradığı bir suikastla hayatını kaybetmesi önemli krizler doğurmuştur. Büyükelçi suikastı, ilişkileri derinden etkilemese de uçak krizi ilişkileri kesilme noktasına getirmiştir. İlişkilerin tekrardan normalleşmeye başlaması bir seneyi geçkin bir süre almış, özellikle Türkiye'de FETÖ terör örgütünün gerçekleştirdiği darbe girişimi sonrasında Rusya'dan Türk Hükümetine gelen açık destek ilişkilere yeniden ivme kazandırmıştır (bkz. Bağcı ve Erduramaz, s. 131-145).

Suriye Krizi, Kırım'ın İlhakı, Rusya-Ukrayna Savaşı gibi bölgesel ve küresel dinamikleri etkileyen olaylarda uzlaşmazlıklar bulunsa da iki taraf da işbirliğini sürdürme yönünde irade ortaya koymuşlardır. Türkiye, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini kınamakla birlikte savaşın sonra ermesi ve bu süreçte çıkan uluslararası krizleri çözmek adına Rusya ile etkileşimlerini sürdürüp aktif bir aktör olarak bölgesel ve küresel istikrara katkı sunmaya çalışmaktadır. İstanbul'da Temmuz 2022'de imzalanan "Tahıl Koridoru Anlaşması" ile uluslararası tahıl ticaretinin devamının temin edilmesi Türkiye'nin ara buluculuğunda gerçekleşmiştir. Türkiye'nin AB üyesi olmayan bir ülke olarak Rusya'ya karşı yaptırımlara tam olarak katılmaması, bir anlamda elini güçlendirmiş ve hem Ukrayna'nın hem de Rusya'nın irtibat kurduğu bir aktör olarak arabuluculuk fonksiyonunu belli derece uygulayabilen bir aktör olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, bölgesel ve küresel kriz dönemlerinde Türkiye'nin fikir ayrılıkları yaşadığı ve ikili sorunlarının bulunduğu aktörlerle bile uluslararası düzenin istikrarı için ilişki geliştirip katkı sunduğu değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Türkiye'nin; ABD, AB, Rusya ve Çin gibi başat aktörlerle tarihsel ilişkilerini göz önünde tutarak kendi ulusal çıkarları doğrultusunda pragmatik etkileşim ağları örebilen, uluslararası sistemin bağlamsal baskıları altında değişim getirebilen hamleler yapabilen, ilgili aktörlerle her konuda anlaşmasa da ilişki ağlarını iş birliğine yönelik şekilde sürdürme becerisine sahip, ilişki ağlarını stratejik konumunun bir gereği olarak dengede tutabilen bir aktör olduğu söylenebilir. Türk dış politikası, değişen küresel dinamikler çerçevesinde her defasında bu güç merkezlerine olan uzaklığını ve yakınlığını gözden geçirip ona göre yeniden üretilen bir doğaya sahip gözükmektedir.

Türk Dış Politikasının Güvenlik Sağlayan Yapısı

Uluslararası sistem içerisinde Türkiye'nin jeopolitik konumu öne çıkmaktadır. Bir yandan kıtaları birleştiren bir köprü olarak görülmesi, bir yandan sıcak çatışma merkezlerine yakınlığı, Türkiye'yi uluslararası güvenliğin tesisinde ve uluslararası düzeninin devamının korunmasında öne çıkarmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, uluslararası sistemde güvenlik tüketen değil, güvenlik üreten / sağlayan bir aktör olarak öne çıkmıştır.

Türkiye'nin, erken cumhuriyet döneminde komşularıyla iş birliği sağlayıp çevresinde güvenlik halkaları oluşturarak uluslararası güvenliğe katkı sunduğu görülmektedir. Örneğin iki savaş arası dönemde imzalanan Balkan Antantı ve Sadabad Paktı Avrupa'da faşizmin yükseldiği İkinci Dünya Savaşına doğru giden bir süreçte Türkiye'nin öncü olduğu güvenlik temelli iş birliği girişimleridir. 1934'te Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın imzaladığı Balkan Antantı, savunma amaçlı olup tarafların güvenliğinin sağlanmasına yönelik

bir anlaşma olarak gözükmektedir. Benzer şekilde Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında 1937 yılında imzalanan Sadabad Paketi da bölgesel iş birliği ve saldırmazlık anlaşması olarak hayata geçirilmiştir (bkz. Öztürk, t.y.; Ertan, t.y.)

İkinci Dünya Savaşı sürecinde savaş dışı kalma politikasını yürüten Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ise, sistemi dengede tutma hususunda Sovyetlere coğrafi olarak en yakın Batılı müttefik olarak önemli bir rol oynamıştır. 1990’lardan sonra ise Türkiye, Orta Asya’dan Balkanlara, Afrika’dan Orta Doğu’ya geniş bir coğrafyada çatışmaların çözümlenmesi, barışın sağlanması ve korunması için paydaş olmuş ve uluslararası terörizmle mücadelede önde gelen bir ülke haline gelmiştir (Ayrıntılı tartışma ve örnekler için bkz. Aydın, 1996; Aydın, 1999; Aydın, 2000; Bağcı ve Kardaş, 2003; Demirel, 2023; Parlar Dal, 2018; T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.-g).

Türkiye uluslararası sistemdeki en karmaşık güvenlik krizlerine hem siyasal hem de askerî olarak müdahil olmuş, uluslararası düzenin istikrarına katkı sunmuş bir ülkedir. 1990’larda Bosna ve Kosova krizlerinde barışın korunması çabalarına vermiş olduğu desteği, 11 Eylül sonrasında Afganistan’a yapılan uluslararası müdahaleye olan desteği Türkiye’nin uluslararası toplumla uyumlu bir şekilde hareket etmesine örnektir. Türkiye, bölgesel ve küresel güvenlik için aynı minvalde politikalarını sürdürmektedir. Verilere göre 2022 yılında Türk askerleri; Suriye, Irak, Katar, Somali, Bosna Hersek, Kosova, Arnavutluk, Lübnan, Afganistan, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti, KKTC ve Azerbaycan olmak üzere 10’dan fazla ülkede görev almıştır. Bu konuşlanmaların bir yandan BM ve NATO’nun misyonları dâhilinde gerçekleşmesi, diğer yandan da Türkiye’nin kendi üslerinde bulunan askerî kapasiteleri vasıtasıyla sürdürülmesi önem arz etmektedir. Son on yılda Türkiye’nin yurtdışındaki askerî üs sayısı da artma eğilimindedir (EURONEWS, 2020; TRTHABER, 2020).

Türkiye bölgesel bir güç ve küresel bir aktör olarak kendi ulusal çıkarlarını zedeleyen yakın krizlerden başlayarak uluslararası güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesi için aktif politikalar yürüten bir aktör görünümündedir. 2011 yılında Arap Baharının bir halkası olarak ortaya çıkan Suriye krizi önce Türkiye’yi ve komşularını, daha sonra da Avrupa güvenliğini sarsarak düzensiz bir göç hareketine neden olmuştur. Uluslararası güvenlik krizinin temelinde DEAŞ terör örgütünün bölgedeki istikrarı bozması, Suriye’deki devlet otoritesinin çökmesi yer almıştır. Bu uluslararası güvenlik krizine dair zorluklara bölgede bulunan başka terör örgütlerinin desteklenerek çözüm üretilmeye çalışılması eklenmiş ve Türkiye’nin millî güvenliğini tehdit eden başka sorunlar doğmuştur. Tüm bu karmaşık yapı içerisinde Suriye sahasına ABD’nin ve Rusya’nın zıt kutuplarda dahil olması, DEAŞ terör örgütünün eylemlerinin Suriye sahası dışına, Avrupa ve diğer ülkelere sıçraması, BM tarafından dahil olmak üzere terör tehdidini bitirecek herhangi bir uluslararası müdahalenin öncülüğünün yapılamaması, etkili bir uluslararası koalisyonun kurulamaması gibi nedenler sorunun büyümesine ve her geçen gün Türkiye aleyhine işlemesine sebebiyet vermiştir.

Bu kapsamda, yaşamış olduğu saldırıların sonlanmaması sonucunda, literatürde “kendi başının çaresine bakma” (bkz. Aksu, t.y.) olarak tanımlanabilecek şekilde Türkiye, BM Şartının 51. maddesindeki meşru müdafaa hakkını işleterek sahada hem DEAŞ terör örgütü üyeleriyle, hem de Türkiye’ye tehdit oluşturmasına rağmen ABD ve Avrupa’daki güçler tarafından desteklenen ve “yerel partner” olarak görülen PKK uzantısı PYD ve YPG’yle (bkz. CIA World Fact Book, 2023; Europol, 2021, s.63) mücadele etmiş, kontrol altına aldığı bölgeleri terörden arındırarak okul, hastane gibi kamu kurumları kurmuş ve hayatın normal akışını yeniden tesis etmeye çalışmıştır (bkz. MSB Kara Kuvvetleri Komutanlığı, t.y.; Aslan, 2019). Bu kapsamda örnek vermek gerekirse 2016’da Fırat Kalkanı, 2018’de Zeytin Dalı, 2019’da Barış Pınarı harekâtlarıyla Suriye’de, Pençe harekâtıyla Kuzey Irak’ta olmak üzere terörle mücadele sürdürülerek bölgesel ve küresel istikrara katkı sağlanmıştır. Milli Savunma Bakanlığı

tarafından, 2015-2022 arasında bu operasyonlar kapsamında toplam 35.000'e yakın teröristin etkisiz hale getirildiği açıklanmıştır (Ürer, 2022).

Türk dış politikasının temel unsurlarından bir tanesi de uluslararası toplumun, BM ve NATO nezdindeki askerî misyonlarına ve müdahalelerine uluslararası hukuk çerçevesinde farklı oranlarda destek vermesidir. Bosna Hersek, Kosova, Somali, Afganistan gibi ülkelerde sürdürmüş olduğu faaliyetleri de çeşitlenme eğilimindedir. Örneğin 2008 yılından beri BM Güvenlik Konseyi kararınca Aden Körfezi, Somali karasuları ve açıkları, Arap Denizi ve mücavir bölgelerde TSK unsurları deniz haydutluğu ve terör saldırılarına karşı görev sürdürmektedir (bkz. Oğuzlu ve Güngör, 2006; Çelikkpala, 2010; TRTHABER, 2022).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde Türkiye'nin 11 Eylül sonrasında "Teröre Karşı Küresel Savaş" söylemiyle ABD önderliğinde ortaya çıkan çok taraflı girişim ve koalisyonları, BM ve NATO gibi uluslararası örgütler nezdinde etkinleşen işbirliklerine uluslararası hukuk çerçevesinde destek sunduğu gözükmektedir. Öncelikle Afganistan'da, daha sonrasında Irak'ta özellikle El-Kaide terör örgütüne karşı şekillenen terörle mücadele politikalarına Türkiye katkı sunmuştur. 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş neticesinde etkinliğini artıran DAESH terör örgütüne karşı da sahada en etkin mücadeleyi veren ülke olarak öne çıkmıştır. Türkiye, bu süreçte, bir yandan bahsi geçen terör örgütlerinin hedefi olurken bir yandan da milli güvenliğine karşı PKK temelli tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, bu çerçevede PKK ve türevi olan terör örgütleri ve FETÖ ile mücadelesini sürdürürken özellikle çok taraflı girişimler nezdinde ortaya konan uluslararası işbirliği politikalarına da desteğini sürdürmüştür (Demirel, 2023, s. 98-99).

Ulusal çıkarları doğrultusunda, uluslararası hukuka uygun şekilde Türk dış politikasının sert güç unsurlarına da başvurduğu söylenebilir. Nasıl ki Kore Savaşına asker gönderilerek Batı bloğu içerisinde "güvenlik sağlayan" bir ortak haline gelinmiş, ya da Kıbrıs Türkleri aleyhine uluslararası hukuk çiğnendiğinde garantör ülke olarak müdahale edilmişse, benzer şekilde Akdeniz'deki egemenlik ve yetki sahalarında Türkiye'nin haklarını gözetmek ve iş birliği halinde bulunan BM'nin tanıdığı meşru Libya hükümetine de davet üzerine askerî destek sağlanmış, ya da benzer şekilde sıkı müttefik, "bir devlet iki millet" söylemiyle ilişkilerin yürütüldüğü Azerbaycan'ın Karabağ'daki işgal altındaki topraklarını uluslararası hukuka uygun şekilde geri alması için askerî destek sunulmuştur (bkz. BBCNEWS, 2020; Canlı, 2020; Independent Türkçe, 2023).

Türkiye'nin bu ve benzeri hamlelerle hem bölgesinde hem de uluslararası sistemde güvenlik sağlayan, uluslararası etkileşimlerin genel gidişatını şekillendiren politikalar yürütme eğiliminde olduğu gözükmektedir. Bu betimleyici çerçevenin, karar vericiler tarafından da benzer şekilde değerlendirildiği ve güvenlik sağlayarak değişim getiren bir dış politika alt yapısına sahip olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Dışişleri Bakanı Hakan Fidan'ın Türk dış politikasına dair genel değerlendirmelerde bulunduğu makalesinde "bölgesel olarak yapıcı / inşa edici, aynı zamanda sistemi de dönüştürücü" olarak tanımladığı dış politika vizyonu bu hususta öne çıkan bir betimleme olarak değerlendirilebilir (bkz. Fidan, 2023).

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin, başta BM ve NATO'nun uluslararası barış ve güvenliğin temini için oluşturduğu misyonlarına destek sunduğu ve bu kapsamda uluslararası bir oyuncu olarak güvenlik sağlayıcı bir rol üstlendiği söylenebilir. Bunun yanında Türkiye'nin öncelikle kendi sınırlarından başlayarak bölgesindeki istikrarsızlıklar ve küresel krizlerde yapıcı rol oynadığı gözükmektedir. Örneğin Türkiye'nin, Rusya-Ukrayna arasında diyalog sağlamaya çalışması, Suriye'de terörle mücadele ederek düzensiz göçmen sorununu çözmeye gayret etmesi gibi güvenlik sağlayıcı faaliyetleri bulunmaktadır. Diğer bir yandan uluslararası terörizmle mücadelede sahadaki mevcudiyetiyle risk alarak ve bedel ödeyerek uluslararası güvenliğe katkı sunması altı çizilmesi gereken noktalardan bir tanesidir.

100 Yıllık Birikim ve Dirençli Dış Politika

Türk dış politikası, her ne kadar Türkiye'nin sınır güvenliğini korumak, egemenlik ve bağımsızlığını sürdürmek üzere mevcut statükoyu korumaya yönelik bir temele sahip olsa da, uluslararası sistemdeki istikrarlı ve güvenli konumlanmasını devam ettirmek adına uluslararası hukuk çerçevesinde riskler barındıran hamleleri gerçekleştirmeyi göze alabilen bir karakter sergilemiştir. Bu kapsamda Türk dış politikasının son 100 yıllık tecrübesi, Türkiye'yi uluslararası sistemde daha dirençli bir aktöre dönüştürebilecek unsurlar içeriyor gözükmektedir.

İlgili çerçevede, değerlendirilebilecek temel dış politika gelişmelerinin önde gelenleri Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması, Hatay'ın anayurda katılması, Kıbrıs Barış Harekâtı ve 2016'dan sonra Suriye'ye yapılan sınır dışı operasyonlar olarak değerlendirilebilir. Tüm bu dış politika hamlelerinin ortak noktası, uluslararası sistem içerisinde ilgili konudaki statükoyu ya da gidişatı değiştiren girişimler olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Türk dış politikası, konjonktürel baskılar altında dahi, riskler barındıran politikalar yürüterek ulusal çıkarları sağlamak adına başarılı girişimlerde bulunabilen bir yapıya sahip gözükmektedir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936) süreci; Almanya, İtalya ve Japonya'nın yayılcı politikaları altında İkinci Dünya Savaşı'na doğru gidilen bir dönemde askerî güç kullanılmadan yalnızca diplomatik girişimlerle Boğazlarda Türk egemenliğinin sağlandığı bir dış politika hamlesidir. İlgili dönemde, Hitler hükümetinin talep etmesine rağmen sürece dâhil edilmediği, Almanların tüm itirazlarına ve "dostane bulmadıkları" yönündeki açıklamalarına rağmen gerçekleştirilmiş bir dış politika sürecidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu sözleşmenin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin askerî ve ekonomik güç kapasiteleri yeterli seviyelerde olmadığı bir dönemde, sistem içerisindeki en güçlü aktörlerin muhalefetine rağmen diplomasi hamleleriyle ulusal çıkarların sağlandığı önemli örneklerden birini teşkil eder (bkz. Koçak, 2013, s. 112-124; Oran, 2009, s. 321-322).

Hatay meselesi de benzer bir şekilde, İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri altında, hem askerî gücün caydırıcılığı hem de diplomatik ve siyasi gücün isabetli şekilde kullanılmasıyla çözülmüştür. Hatay, uluslararası hukuka uygun bir şekilde ana yurda katılmıştır. Hatay meselesinde olduğu gibi, askerî gücün caydırıcılığıyla birlikte siyasal ve diplomatik baskı unsurlarının isabetli bir şekilde kullanılması bir metot olarak ilerleyen yıllarda da Türk dış politikasında kullanılmıştır. Örneğin PKK terör örgütü liderinin Suriye'den 1998 yılında çıkarılması, aynı topraklarda yine askerî gücün caydırıcı etkisiyle sağlanmış bir dış politika olayıdır (bkz. Akan, 2022).

Türkiye bugün güvenlik sağlayan bir ülke konumunda değerlendirilebilir. 2022 yılı itibarıyla Türk Silahlı kuvvetleri üç kıtada ve ondan fazla ülkede görev yapmaktadır (TRT Haber, 2020). Bu görevlerin sayısının artması da muhtemeldir. Türk dış politikası tarihine bakıldığında yurtdışında asker bulundurularak bölgesel ve küresel istikrara katkı sağlamak ve bu kapsamda Türkiye'nin çıkarlarına korumak yeni bir olgu değildir. Dış politika tarihimizde Kıbrıs vakasına bakarsak:

Zürih-Londra Antlaşmalarının imzalanması ve akabinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurularak Kıbrıs meselesinde yeni bir süreç inşa edilmesi Türk dış politikasında yeni bir sayfayı temsil ediyordu. Bu antlaşmalar ile Türkiye "hukuksal bir statü" kazanmış, Adadaki muhtemel gelişmelere müdahale hakkı garanti altına alınmıştır. Buna göre Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın yanı sıra Adanın üç garantör devletinden biri olarak Adada 650 kişilik bir askeri garnizon bulundurabilme hakkına sahip olmuştur. Adadaki bu asker bulundurma durumu, Türkiye'nin o zamana kadar savunulan temel askeri doktrininden ikinci sapmadır. Birinci sapma 1950 yılında Kore Savaşı'na asker gönderme kararı ile gerçekleşmişti. Nitekim bu ikincisinde de Türkiye, Cumhuriyetin kurulmasından beri ilk defa "kendi sınırları dışında" sürekli olarak asker bulundurmaya başlıyordu (Bağcı, 2019, s. 237-238).

Kıbrıs Barış Harekâtının, Soğuk Savaş koşulları altında ABD'nin vetosuna rağmen gerçekleşmesi, Türk dış politikasının sistemik baskılar altında dahi askerî güç kullanarak çıkarlarını koruma yönünde girişimlerde bulunabileceğinin bir örneğini oluşturmuştur. NATO ve ABD baskısı altında, Süveyş Kanalı meselesinde Birleşik Krallık ve Fransa'nın ABD'nin politikası dışında hareket etmesi mümkün olmamışken (bkz. Lucas, 1992), Türk dış politikası bağlı bulunduğu Batı Bloğunun baskılarına rağmen, yumuşama döneminin de etkileri altında göreceli özerk bir dış politika izleyerek Kıbrıs Barış Harekâtını gerçekleştirebilmiş ve sonraki yıllarda tüm yapısal ve işlevsel kapasitelere sahip bağımsız bir devlet olan KKTC'nin kurulmasına ve varlığını sürdürmesine destek sağlamıştır.

Türkiye'nin 2016 yılında Fırat Kalkanı operasyonu ile başlayan Zeytin Dalı, Barış Pınarı ile Suriye sahasında, pençe operasyonlarıyla Irak sahasında devam eden operasyonları da Türk dış politikasının akışında benzer şekilde özel bir konuma sahiptir. PKK türevi terör örgütleri olan PYD ve YPG'nin Türkiye'ye yönelik saldırıları neticesinde Türkiye öncelikli olarak Suriye'deki Esad rejimini uyarılmış, ardından bir çözüm sağlanması adına konuyu BM'nin gündemine taşımıştır. Sonuç çıkmayan bu süreçlerden sonra NATO'nun beşinci maddesi öncesinde işletilen dördüncü maddesini istişare amaçlı çalıştırmış, ancak beklenen çözüm bulunamamıştır. Tüm bu yollar denendikten sonra Türkiye BM Şartının 51. maddesi kapsamında "meşru müdafaa" hakkını kullanarak Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuş, ilgili terör örgütlerine karşı operasyon başlatmıştır. 2016'dan beri geçen süre zarfında Suriye içerisindeki bazı bölgeler terör örgütlerinden temizlenmiş ardından da buralarda yaşamın normale dönmesi ve çatışmalardan kaçarak ülkelerini terk eden kitlelerin bu sahalara dönmelerinin sağlanması için gayret göstermiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin BM Şartının 51. maddesi kapsamında kendi sınırlarının ötesinde de kendisine yönelik tehditleri bertaraf etmeye çalıştığı yeni bir dönemin başladığı ve bu sürecin Türk dış politikasında daha önce benzeri bulunmayan farklı özellikler teşkil ettiğinin vurgulanması gerekir (bkz. Ekşi, 2018).

Genel olarak değerlendirildiğine, Türk dış politikasının 100 yıllık birikimi, Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde direnç gösterebilen bir aktör olduğuna işaret etmektedir. Bu kapsamda tarihsel süreç, sistemik baskılar altında dahi, Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda uluslararası hukuk çerçevesinde kendisi açısından riskler barındıran önemli dış politika hamlelerini yapabildiğini ve gerekli durumlarda meşru müdafaa haklarını kullanarak kendi başının çaresine bakma ilkesiyle hareket edebildiğini göstermiştir.

Sonuç

Cumhuriyet'in 100. Yılında Türk dış politikası hem Türkiye içerisindeki değişimler hem etkileşime girdiği aktörlerdeki değişimler hem de uluslararası bağlamdaki sistemik değişimlerden etkilenecek şekilde devam etmektedir. Bu bir asırlık engebeli yolculuğun içerisinde fırsatlar ve zorluklar iç içe geçmiş şekilde yoğrulmuştur. En temelde Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığını kollayarak belirlenen ulusal çıkarları yerine getirmeye çalışan Türk dış politikası, kimi zaman uluslararası politikanın seyrinden etkilenmiş kimi zaman da bölgesel ve küresel dinamikleri şekillendirerek genel gidişatı değiştirmiştir. İşbu makale, Türk dış politikasının bu yapısına 2023 yılından bir bakışla, öne çıkan dört özelliğine dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

Öncelikli olarak Türkiye'nin diplomatik kapasite ve yeteneklerindeki bir gelişim olduğunu ortaya koyan makale, bu yapısal ve işlevsel değişimin, uluslararası düzen içerisinde Türk dış politikasının daha geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve manevra sahasını genişlettiğini, Türkiye'nin ilişkilerinde daha derinlemesine etkileşime girebilen bir aktör haline geldiğini özellikle Afrika'ya yönelik politikası üzerinden ortaya koymuştur.

Diğer yandan, uluslararası ilişkilerin seyrini öncelikli olarak sistemde yer alan güç merkezlerinin şekillendirdiği düşünülürse, Türkiye'nin de ABD, AB, Çin ve Rusya ile olan ilişkilerinin hem Türk dış politikası hem de uluslararası düzen açısından belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Türkiye bu güç merkezleriyle etkileşime girerek çıkarlarını denge politikasıyla sağlama eğilimindeki bir ülke olarak gözükmektedir. Bu noktada Türk dış politikasının diğer bir özelliği kapsamında, ilgili güç merkezleriyle olan uzlaşma ve ayrışma süreçleri dönemsel olarak değişse de, Türkiye tüm bu aktörler ile ilgili denge siyasetini sürdürebilmiştir.

Türk dış politikasının 100. yılında öne çıkan temel noktalardan bir tanesi de Türkiye'nin uluslararası sistem içerisinde güvenlik tüketen değil, güvenlik üreten /sağlayan bir aktör olduğudur. Cumhuriyet'in kuruluş döneminde dış politikasını daha çok bir güvenlik arayışı kapsamında yürüten Türkiye, gelmiş olduğu noktada bölgesel ve küresel krizlerin etkilerinin minimize edilmesi için katkı sunabilen, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda sistemdeki baskılara direnebilen, risk alarak tehditlerin bertaraf edilmesine katkı sunan bir aktör görünümündedir. Uluslararası toplumun BM temelinde ortaya koyduğu politika ve müdahalelere destek veren Türkiye'nin, uluslararası koalisyonların kuramadığı durumlarda da terörizmle mücadele ve Suriye krizi örneklerinde görüldüğü üzere aktif politikalarla uluslararası sistem içerisinde güvenlik sağlayan bir aktör olarak işlev gördüğü söylenebilir.

Tüm bu özelliklerle şekillenen Türk dış politikasının, son 100 yıllık tecrübesi, Türkiye'yi uluslararası sistemde daha dirençli bir aktöre dönüştürebilecek unsurlar içeriyor gözükmektedir. Türk dış politikası diğer aktörler ile yaşadığı sorunlar, sistemik baskılar, belirsizlik ortamının ortaya çıkardığı zorluklar konusunda bir birikime sahiptir ve geçtiğimiz 100 yıllık süreç tüm etkileşimlerine ışık tutmakta, bu gerçek de Türkiye'nin daha dirençli bir aktöre dönüşmesine katkı sunmaktadır. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Hatay'ın ana yurda katılması, Kore Savaşı'na katılım, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Türkiye'nin özellikle 2016 sonrasındaki sınır dışı operasyonları gibi dış politika hamleleri, bu birikimin oluşmasına katkı sağlayan vakalardır ve Türkiye'nin sistemik baskılar altında, hem fikir olmadığı aktörlerle etkileşim halinde ulusal çıkarlarını nasıl sağlayabileceğine dair rehberlik etmektedir.

Uluslararası sistemdeki belirsizlikler, mevcut güç merkezlerinin Batı'dan Doğu'ya doğru kayma eğilimi, tehditlerin çeşitlenmesi ve çok-boyutlu etkiler doğurması uluslararası düzenin istikrarı için tüm aktörleri belli çerçeveler içerisinde işbirliğine itmektir. Bu denklemde hem Türkiye için diğer aktörler hem de diğer aktörler açısından Türkiye daha vazgeçilmez olmuş gözükmektedir. O yüzden Türkiye'nin Batı çıpalı konumlanması, Batı dışındaki aktörlerle ortaklık yapmasına engel olmayıp aksine mevcut kriz ve sürtüşmeleri minimize edebilecek yetkinliklerle Türk dış politikasını uluslararası sistem içerisinde daha merkezi bir noktaya taşımaktadır.

Cumhuriyet'in 100. yılında, dünyada jeopolitik kırılmaların yaşandığı bir dönemde, küresel bir oyuncu ve güvenlik sağlayan bir aktör olan Türkiye'nin bu kırılmalardan en fazla etkilenen ve etkilenecek olan ülkelere biri olduğu söylenebilir. O nedenle Türk dış politikasının; Türkiye'nin değişen jeopolitiğini, önümüzdeki dönemde ortaya çıkabilecek meydan okumaları, bölgesel ve küresel gelişmeleri hesaba katarak yeni ve bütüncül bir strateji arayışı içerisine girmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Kaynakça

- Ahmed H. (23 Temmuz 2022). *Antalya diplomacy forum*. Erişim tarihi: 11.09.2023, <https://thediplomaticinsight.com/antalya-diplomacy-forum/>
- Akan, A. K. (14 Şubat 2022). Terör örgütü PKK'nın elebaşı Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesinin üzerinden 23 yıl geçti. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 10.10.2023,

- <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/teror-orgutu-pkknin-elebası-ocalanın-turkiyeye-getirilmesinin-uzerinden-23-yil-gecti/2502163>
- Aktaş T., (25 Mayıs 2023). Afrika Birliği, 60'ıncı yılında siyasi ve ekonomik bağımsızlık için mücadeleyi sürdürüyor. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-birligi-60inci-yilinda-siyasi-ve-ekonomik-bagimsizlik-icin-mucadeleyi-surduruyor/2905560>.
- Aksu, F. (t.y.). Kendine yardım. *Secopedia*. Erişim Tarihi: 11.10.2023, <http://www.secopedia.org/hakkinda/>
- Aktürk, Ş. /Ed.) (2020). Debating Turkey's Grand Strategy [Special Issue]. *Perceptions*, 25 (2). Antalya Diplomacy Forum. (t.y.). *ADF 2022*. Erişim Tarihi: 11.09.2023, <https://antalyadf.org/en/adf-english/>
- Aslan, M. (2019). *Turkey's Reconstruction Model in Syria*. SETA Publications. Erişim Tarihi: 11.10.2023, <https://setav.org/en/assets/uploads/2019/04/R139Syria.pdf>
- Avrupa Birliği Başkanlığı (2023). *Türkiye-AB ilişkilerinin tarihçesi*. Erişim tarihi: 11.10.2023, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- Aydın, M. (2000). Determinants of Turkish foreign policy: Changing patterns and conjunctures during the Cold War. *Middle Eastern Studies*, 36 (1), 103-139.
- Aydın, M. (1996). Turkey and Central Asia: Challenges of change. *Central Asian Survey*, 15 (2), 157-177.
- Aydın, M. (1999). Determinants of turkish foreign policy: Historical framework and traditional inputs. *Middle Eastern Studies*, 35 (4), 152-186.
- Bağcı H. ve Erdurmaz S. (2017). *Turkey-Russia relations in the era of the Justice and Development Party (Ak Party). From honeymoon to separation and reconciliation again*. Zellner W. (Ed.) (2017). *Security narratives in Europe* (s. 131-145). Baden-Baden: Nomos.
- Bağcı, H. (2004). *11 Eylül sonrası dönemde Türk dış ve güvenlik politikalarındaki gelişmeler ve yeni parametreler*. Bal, İ. (Ed.) (2004). *21. yüzyılda Türk dış politikası* (s. 911-916). Ankara: Nobel.
- Bağcı, H. (2004). *Türkiye ve AGSK: Beklentiler, endişeler*. Bal, İ. (Ed.) (2004). *21. yüzyılda Türk dış politikası* (s. 939-958). Ankara: Nobel.
- Bağcı, H. (2019). *Türk dış politikasında 1950'li yıllar* (5. Baskı). Ankara: Orion Yayınevi.
- Bağcı H. Ve Kardeş Ş. (2003). Post September 11 impact: The strategic importance of Turkey revisited. Paper prepared for the CEPS/IISS European Security Forum, Brussels. Erişim tarihi: 07.10.2023, <http://www.eusec.org/bagci.htm>.
- Bayram M. (2021). *Türkiye Afrika işbirliği: Üçüncü bir yol mümkün mü?* (SETA Analiz, sayı 358, Aralık 2021). SETAV. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://setav.org/assets/uploads/2021/12/A358.pdf>
- BBCNEWS. (6 Ocak 2020). Libya conflict: Turkey sends troops to shore up UN-backed government. Erişim Tarihi: 11.10.2023, <https://www.bbc.com/news/-africa-51003034>
- BBCNEWS Türkçe. (22 Temmuz 2022). *Tahıl koridoru anlaşması: Beyaz Saray ve AB, İstanbul'daki anlaşmayı 'memnuniyetle' karşıladı*. Erişim tarihi: 11.09.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-62261317>
- Bull, H. (2012). *The anarchical society: A study of order in world politics* (4. Baskı). Palgrave Macmillan.
- Canlı, E. (30 Aralık 2020). Türkiye'nin desteği 2020 yılında Libya'nın kaderini değiştirdi. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 11.10.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-destegi-2020-yilinda-libyanin-kaderini-degistirdi/2093486>
- CIA – World Fact Book (2023). *Explore all countries – Syria*. Erişim tarihi: 11.10.2023, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/>

- Çelikpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner dış politikadan proaktif ritmik diplomasiye geçiş. *Uluslararası İlişkiler*, 7, 25, 93-126.
- Demir, S. ve Eminoğlu A. *Giriş*. Demir, S. ve Eminoğlu A. (Ed.). *Türk-Amerikan ilişkileri: İki yüzyıllık bir serüven ve ötesi* (s.1-6). Ankara: Barış Kitap.
- Demirel M. (2023). *Türkiye'nin terörle mücadele politikalarına genel bir bakış (11 Eylül 2001 Sonrası)*. Aslan M. (Ed.). *Türkiye'nin terörizm ile mücadelesi: Kavram, süreç ve yöntem* (s. 175-206). Ankara: SETA Yayınları.
- Demirel, M. (2017). Hedley Bull perspektifinden uluslararası toplum kavramsallaştırması ve kurumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 46-85.
- Diplomasi Akademisi. (t.y.) *25th International junior diplomats training program*. Erişim tarihi: 12.09.2023, <http://diab.mfa.gov.tr/25-international-junior-diplomats-training-program.en.mfa>
- Diplomasi Akademisi. (t.y.). *2021 Annual Report*. Erişim tarihi: 12.09.2023, <http://diab.mfa.gov.tr/diab/wp-content/uploads/2022/02/2021-Annual-Report.pdf>
- Ekşi, M. (2018). Türk dış politikasının ultimo ratiosu: Yumuşak güçten sert güce Türkiye'nin Suriye politikası. *Karadeniz Araştırmaları*, 15 (60) , 71-99.
- Ertan, T. F. (t.y.). Sadabad Paketi (8 Temmuz 1937). *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 10.10.2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sadabat-pakti/>
- EURONEWS. (17 Ocak 2020). *Türkiye'nin hangi ülkelerde askeri üssü var?*. Erişim tarihi: 9.10.2023, <https://tr.euronews.com/2020/01/17/turkiye-nin-yabanci-topraklarda-askeri-varligi-ne-hangi-ulkelerde-us-bulunduruyor>
- EUROPOL (2021). European Union terrorism situation and trend report, Publications Office of the European Union, Luxembourg. Erişim tarihi: 11.10.2023, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/tesat_2021_0.pdf
- Fidan G. (2017). *Cumhuriyet'in Çinli misafirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Fidan H., (2023). Turkish foreign policy at the turn of the 'century of Türkiye': Challenges, vision, objectives, and transformation. *Insight Turkey*, 25 (3), 11-25.
- Güvenç S., (20 Eylül 2022). *NATO üyesi Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olabilir mi?*. EURONEWS. Erişim tarihi:12.09.2023, <https://tr.euronews.com/2022/09/20/nato-uyesi-turkiye-sanghay-isbirligi-orgutune-uye-olabilir-mi>
- Hazar, N. (2016). *Türkiye Afrika ilişkileri: Türkiye'nin dost kıtaya açılım stratejisi*. Ankara: Akçağ.
- Hazar, N. (2020). *Dış politika anıları: Güncemden notlar 1967-2018*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Heart of Asia – İstanbul Process. (t.y.). *About Heart of Asia – İstanbul Process*. Erişim tarihi: 11.09.2023, <https://www.hoa.gov.af/about-us/about-hoa-ip.html>
- Independent Türkçe (19 Eylül 2023). *Cumhurbaşkanı Erdoğan, BM Genel Kurulu'nda konuştu: Karabağ Azerbaycan toprağıdır*. Erişim tarihi: 10.10.2023, <https://www.indyturk.com/node/662056/siyaset/cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-erdo%C4%9Fan-bm-genel-kurulunda-konu%C5%9Ftu-karaba%C4%9F-azerbaycan-topra%C4%9F%C4%B1d%C4%B1r>
- Karaosmanoğlu, Ali L. (1983). Turkey's security and the Middle East. *Foreign Affairs*, 62 (1), 157-175.
- Karaosmanoğlu, Ali L. (2012). *NATO'nun dönüşümü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karaosmanoğlu A. L. ve Aydın E. (2020). *Strateji düşüncesi kuram, paradoks, uygulama*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kırış Ö. Y., (2020) Türk-İngiliz-Fransız bağlaşması (19 Ekim 1939). *Atatürk Ansiklopedisi*. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. Erişim tarihi: 14.09.2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turk-ingiliz-fransiz-baglasmasi-19-ekim-1939/>
- Koçak, C. (2013). *Türk-Alman ilişkileri (1923-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kühnhardt L. (1999). *On Germany, Turkey, and the United States*. Bağcı H., James J., and Kühnhardt L. (Ed.) (2004). Baden-Baden: Verlagsgesellschaft.
- Lowy Institute. (t.y.). *Global Diplomacy Index 2021 country ranking*. Erişim tarihi: 10.09.2023, https://globaldiplomacyindex.lowyinstitute.org/country_rank.html.
- Lucas, W. S. (1992). *NATO, 'Alliance' and the Suez crisis*. Heuser B. & O'Neill R. (Ed.). *Securing peace in Europe, 1945-62: Thoughts for the post-cold war era* (260-276). Palgrave- MacMillan,
- MSB Kara Kuvvetleri Komutanlığı, (t.y.). *Terörle mücadele – Fırat Kalkanı Harekâtı*. Erişim tarihi: 10.10.2023, <https://www.kkk.tsk.tr/firat-kalkani.aspx>
- Oğuzlu, H. T. ve Güngör U. (2006). Peace operations and the transformation of Turkey's security policy. *Contemporary Security Policy*, 27 (3), 472-488.
- Oran B. (Ed.). (2009). *Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (Cilt 1, 1919-1980)* (15. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, O. M. (t.y.). Balkan Antantı. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim tarihi: 10.10.2023, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/balkan-antanti/>
- Palabıyık, D. Ç. (30 Eylül 2022). Afrika açılımı Türkiye'nin kıtaya ticaret hacmini 45 milyar dolar seviyesine çıkardı. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-acilimi-turkiyenin-kitayla-ticaret-hacmini-45-milyar-dolar-seviyesine-cikardi/2698819#:~:text=T%C3%BCrkiye'nin%2048%20Afrika%20%C3%BClkesi,ile%20Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmas%C4%B1%20bulunuyor>
- Parlar Dal, E. (2018). Assessing Turkey's changing conflict management role after the Cold War: Actorness, approaches and tools. *Third World Quarterly*, 39 (12), 2291-2314.
- PWC Global (t.y.). *The World in 2050*. Erişim tarihi: 08.10.2023, <https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/the-world-in-2050.html>
- Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçiliği. (t.y.) *Büyükelçiliğimiz hakkında: Rusya'nın Ankara büyükelçiliği*. Erişim tarihi: 10.09.2023, https://turkey.mid.ru/tr/embassy/b_y_kel_ili_imiz_hakk_nda/#:~:text=Rusya'n%C4%B1n%20Ankara%20B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ili%C4%9Fi&text=4%20Ekim%201920'de%20Sovyet,olan%20Sovyet%20b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ili%C4%9Finin%20a%C3%A7%C4%B1l%C4%B1%C5%9F%C4%B1%20yap%C4%B1l%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r
- Seben, H. T. (13 Nisan 2021). Unutulmakta olan bir temsilciliğimiz: T.C. Nanking Büyükelçiliği. *Ankara Politikalar Merkezi*. Erişim tarihi: 11.10.2023, <https://apm.org.tr/2021/04/13/unutulmakta-olan-bir-temsilciligimiz-t-c-nanking-buyukelciligi/>
- Şimşir, B. N. (2006). Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılında Türk diplomatik temsilcilikleri ve temsilcileri (1920-1950). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 22, 15-90.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-). *Suriye halkının dostları grubu ikinci konferansı başkanlık sonuçları, 1 Nisan 2012, İstanbul*. Erişim tarihi: 10.09.2023, https://www.mfa.gov.tr/chairman_s-conclusions-second-conference-of---the-group-of-friends-of-the-syrian-people-istanbul_-1-april-2012.tr.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-a). *Dünya insani zirvesi 23-24 Mayıs 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlendi*. Erişim tarihi: 10.09.2023, https://www.mfa.gov.tr/dunya-insani-zirvesi-23_24-mayis-2016-tarihlerinde-istanbul_da-duzenlendi.tr.mfa

- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-b). *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)*. Erişim tarihi: 10.09.2023, https://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-c). *No: 139, 5 Mayıs 2015, İstanbul Sözleşmesi denetim organı GREVIO'nun seçimleri hk.*, Erişim tarihi: 10.09.2023, https://www.mfa.gov.tr/no_-139_-5-mayis-2015_-istanbul-sozlesmesi-denetim-organi-grevio_nun-secimleri-hk_.tr.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-ç). *No: 149, 29 Mayıs 2012, II. İstanbul Somali konferansı hk.*, Erişim tarihi: 10.09.2023, https://www.mfa.gov.tr/no_-149_-29-mayis-2012_-ii_-istanbul-somali-konferansi-hk_.tr.mfa
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-e). *Türk Konseyi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi)*. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-f). *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarihçesi*. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa#:~:text=Co%C4%9Frafik%20da%C4%9F%C4%B1%C4%B1m%20bak%C4>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.-g). *Uyumsuzlukların çözümü ve arabuluculuk*. Erişim tarihi: 10.10.2023, <https://www.mfa.gov.tr/uyumsuzluklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>
- Tepeciklioğlu E. E., Tepeciklioğlu A. O. (Ed.) (2021). *Turkey in Africa: a new emerging power*. London and New York: Routledge.
- Tepeciklioğlu E. E. (4 Ocak 2019). Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?. *Bilgesam Analiz*, No: 1395.
- Tepeciklioğlu E. E., (2017). Economic relations between Turkey and Africa: Challenges and prospects. *The Journal of Sustainable Development and Policy*, 8 (1), 1-33. <https://dx.doi.org/10.4314/jsdlp.v8i1.2>
- Tepeciklioğlu, E. E. (2023). *Turkey and Africa: Once miles apart, now reliable allies?* Özerdem A. ve Öztürk A. E. (eds.). *A companion to modern Turkey's centennial: Political, sociological, economic and institutional transformations since 1923* (s. 405-425). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- TRTHABER. (3 Ocak 2020). *Mehmetçik 3 kıta 12 ülkede görev yapıyor*. Erişim tarihi: 9.10.2023, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/mehmetcik-3-kita-12-ulkede-gorev-yapiyor-451471.html>
- TRTHABER. (5 Şubat 2022). *Türk askerinin Aden Körfezi'ndeki görev süresi uzatıldı*. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turk-askerinin-aden-korfezindeki-gorev-suresi-uzatildi-652116.html>
- Turhan, Y. (2021). Turkey's foreign policy to Africa: The role of leaders' identity in shaping policy. *Journal of Asian and African Studies*, 56 (6), 1329-1344. <https://doi.org/10.1177/0021909620966773>.
- Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması, 3 Ekim 2009. Erişim tarihi: 10.09.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf
- Ürer M. (7 Haziran 2022). MSB: 24 Temmuz 2015'ten bugüne kadar 34 bin 950 terörist etkisiz hale getirildi. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: 10.09.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/msb-24-temmuz-2015ten-bugune-kadar-34-bin-950-terorist-etkisiz-hale-getirildi/2607450>.
- Yeşiltaş, M. ve Pirinççi F. (2020). *Küresel dönüşüm sürecinde Türkiye'nin büyük stratejisi*. İstanbul: SETA.
- Yükselen, H. (2020). *Strategy and strategic discourse in Turkish foreign policy*. Palgrave Macmillan.